

БАЛАБАН ЫЙЫН 27 КҮНЭ - САХА ӨРӨСПҮҮБҮЛҮКЭТИН СУДААРЫСТЫБАННАҤЫН КҮНЭ!

Ытыктабыллаах Саха сириг олохтоохторо!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин сапаттатын аатыттан уонна тус бэйэм аһигини Саха Өрөспүүбүлүкэтин Судаарыстыбаннаһын күнүнэн ис сүрэхпиттэн итиитик-истинник эбэрдаһиһын!

29 сыл анараа өттүгэр, 1990 сыл балабан ыйын 27 күнүгэр, Саха сириг судаарыстыбаннай суверенитетын туһунан декларация ылыныллыбыта. Бу историческай докумуон биһиги федеративнай судаарыстыбанын биригдэһиһин, Улуу Араасыйа бастыһыт сорбото буолан сайдар оҕолорбутун түстээбитэ.

Саха сирэ дойдуга Уһук Илинни бигэ тирээс буолар. Бүгүн биһиги өрөспүүбүлүкэбит сөбүмөр кыабын туһанан, Араасыйа модун күүһүн бөбөрүтөрүгө сүткэн эппиэтинэһи сүгэбит. Ону ситиһэргэ биһиги сирбитигэр-уоппутугар бары кыах баар — сир баайа, үрдүк технология уонна наука зыгатыгар дьолун ситиһиһэр. Маныаха Сахабыт сириг сүрүн баайа — үтүө санаалаах, сүдү талааннаах үлэһит дьонно буоларын өссө биридэ бэлэтиэх тустаахпын. Ытыктабыллаах сахам дьонно, аһиги күннээһи үлэһитинэн төрөөбүт дойдубут чэчириг сайдарын түстүүт.

Лоп курдук бириг сыл анараа өттүгэр миһигин өрөспүүбүлүкэни салайарга итэһэйэн, кэлэр биэс сылга Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дарханынан талбыкыт. Өрөспүүбүлүкэ Судаарыстыбаннаһын күнүгэр барыгыт иһинигэр андаһайбытым. Ааспыт бириг

сыл иһигэр элбэһи ситистибит, ол эрэри кэлэр сылларга биһигини өссө элбэх үлэ күүтэр. Ол курдук, экономика сайдыытын тэтиминэн дойдуга бастыһа региона буоларга, өрөспүүбүлүкэ нэһилиэнньэтин олобун хаачыстыбатын тупсаран киһи кыабын сайыннараарга дьулуһуохтаахпыт.

Өрөспүүбүлүкэбит дьонно, Дьонуускайтан уонна промышленнай оройуоннартан сабаалаан, ыраах сытар нэһиликтэргэ тийэ, баай-тот олохтоох буоларын ситиһэргэ хас биридиибит талаана, кыаба, эрчимэтирэх буолуохтаах. Ону бары бириг сомоһо буоллаахпытна эрэ ситиһиэхпит.

Күндү доһоттор!

Судаарыстыбаннас күнэ — Сахабыт сириг бары олохтоохторун сомоһолуур бырааһынньык! Күүспүтүн түмэр, төрөөбүт дойдубут дьылгытыгар кытыгастаахпытын санатар өссө бириг тоһоостоох төрүт.

Элбэх омукаах норуоттук үтүө үгэстэригэр тирээһирэн, аныгы ньымалары туһанан бары бириг сомоһо буолан ханнык да уустук сорукары быһаарыахпыт!

Бу бэлэтиг күннэ бар дьоммор чэгиһ-чэбдик, дьоллоох-соргулаах буолууну, үлэһитигэр ситиһини баһарабын! Дьэһитигэр үтүө санаа, ил-эйэ тоһойдун!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дархана
Айсен НИКОЛАЕВ.

Убаастабыллаах оскуола иннинээһи үөрэхтээһин бары үлэһиттэрэ, бэтэрээннэр!

Улууспут үүнэр кэнчээри ыччатын кыра сааһыттан үтүөбэ, сырдыкка, билиигэ-көрүүгэ бастыһа быһыы-майгы сиэригэр уһуйар тутуах үлэһиттэригэр Бүтүн Россиятааһы Иитэччи уонна уһууаан үлэһиттэрин күнүнэн итиитик-истинник эбэрдаһиһит!

Уһууаан — дойдуга инники кэскилэ түстэһиргэр, үүнэригэр — сайдарыгар бириг улахан оҕуу уураар билии кыһатынан буолар. Оттон уһууаан үлэһиттэрэ, аһиги бары улууспут үүнэр кэнчээри ыччатын олобун онкулун уурааччы тутуах дьон буолабыт. Онон оһону итиигэ-үөрэтиигэ киллэрбит кылааһыт хаһан да уостан хаалбаһа, көлүөнэттэн көлүөнэбэ күөдүтүлүн, саһыт кыымнарыт төлөнө кэлэр кэнчээри ыччаппытыгар сыллары уһуордаан туһалыы турарыгар бигэ эрэллээхпит.

Бу күн Чурапчыбыт улууһугар икки төгүл бэлэтиг күн. Ол курдук, улууска маннайгыман аһыллыбыт «Мичил» уһууааммыт саһа дьэһтин аһа тэлэччи аһыллыа. Манна оһону кыра сааһыттан сайыннараар бөлөх тэриллэн, кырачааннарыгыгар үүнүү-сайдыы маннайгы үктэлэ ууруллуо.

Күндү уһууаан үлэһиттэрэ, аһиги тэтимнээхтик сайда турар олохпутугар тэнгэ хардыылаан, көлүөнэттэн көлүөнэ уларыгар ситимигэр сөл түбөһэр үлэни тобулан ытаргытын, санаттан саһа сабаалаһыннары олоххо киллэрэн, кизэн ис хоһоонноох айымньылаах үлэһитин, кизэн — холку майгыгытын, сааскылы сайаһас санааһытын сыаналыыбыт.

Алмаас таас курдук кырыылаан, чоһууан, иитэн таһаарыт оһолоргут олоххо ситиһиһэринэн, саһа арыыһыларынан үөрдэ туралларыгар баһарабыт! Тус олоххутугар чэгиһ-чэбдик туругу уостубат уйгууу, быстыбат быйаны! Ыллыктаах ыра санаабыт тоһойо тоһоллун, айбыккыт-туппуккыт табыллан истин!

Чурапчы улууһун баһылыгыт эбээһинэһин тоһороччу

Алексей НОГОВИЦЫН,

Чурапчы улууһун дьокутааттарыт Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ

Афанасий ЗАХАРОВ,

Чурапчы улууһун үөрэххэ сапаттатын начаалынньыга

Юрий ПОСЕЛЬСКИЙ.

Улууска — бу күнүгэрэ

САНА ТЕХНОЛОГИЯНАН ҮӨРЭНЭР КИИННЭР АҢЫЛЫННЫЛАР

Балабан ыйын 24 күнүгэр Д.Д. Красильников аатынан Мугудайдааһы орто оскуола баазатыгар аныгы үйбэ оҕус наадалаах «Точка роста» диэн цифровой уонна гуманитарнай хайысхалары үөрэтэр киин үөрүүлээх аһыллыыта буолла. Бу дьаһал бүтүн Араасыйа үрдүнэн бириг биригэмбэ интэриниэт көмөтүнэн, бириг ситимнэ холбоһон ыһылынна. Ол эбэтэр тутта сибээс нөһүө Араасыйа араас регионнара бэйэлэрин уратыларын, ИТ-технология зыгатыгар туск саһа сүүрээһинэр кирибиттэрин кылаһык билиһиннэрдилэр. Маны тэнэ «Точка роста» киин олоххо кириэн, үөрэнээччилэргэ элбэх саһа кыаһы биэрэрин сырдаттылар. Информатика, ОБЖ, технология уруоктара олох атын ньыманан ыһыллар буолалларын бэлэтиэттилэр. Эбии үөрэхтээһин өттүгэр эмия усулуобуйа тэриллэр эбит. Маныаха оскуолаба аһал кабинеттар, оһолор идийэлэрин олоххо киллэрэллэригэр аныгы тэриллэр бааллар.

Ол курдук, Мугудай орто оскуолатыгар информатика предметигэр саһардыллыбыт көмүтүгүрдэр, ноутбуктар, интерактивнай комплекстар, оттон ОБЖ предметигэр

бастагы суһал көмөнү онорорго аһаллаах аһыллыыты тренажер-манекеннар кэлбиттэр. Технология предметигэр цифровой хайысха көмүтүгүрүнэн «3D-моделирование» тэриллэрэ, 3D-принтер, квадрокоптердэр уо.д.а. үрдүк кыамталаах медиа-тэриллэр кэлэһтээхтэр. Маны таһынан кабинеттарга аһал дизайн-макеттынан өрөмүөн ыһыллыбыт.

Бэлэтиг түгэннэ Мугудай орто оскуолатын аақтабай сапаттыгар маһан өһнөөх аһал пүтбүлкэлаах үөрэнээччилэр, учууталлар муһуннулар. Дьаһал Араасыйа уонна Саха сириг гимнэрин истииттэн сабааланна.

Дьаһал үөрүүлээх чааһыгар улуус баһылыгыт экономикаба уонна инвестиция болпуруостарыгар солбуйааччы Алексей Егоров эбэрдаһа тылы эттэ: «Аһыгы оскуола» федеральнай бырайыак иһинэн, «Точка роста» диэн киин оһоһуллан, бүтүн биһиги улууспутугар С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар уонна Мугудай орто оскуолатыгар үөрүүлээх аһыллыылаа буолла. 2019 сылта бүтүн Араасыйа үрдүнэн уопсайа 2049 оскуолаба манньык кииннэр тэрилиннилэр. Олортон биһиги өрөспүүбүлүкэбитигэр 54 оскуолаба киридэ. Бу киин нэһилиэнньэ цифровой хайысхаба үөрэхтээх буоларыгар, ыраах нэһиликтэр үөрэнээччилэрэ бүтүн Араасыйаны, өрөспүүбүлүкэни кытары тэн сайдылаах, тэн хаачыстыбалаах билиһини интэриниэттигэр көмө буолар», — диэтэ.

Саһыгы Мугудай нэһилиэгин баһылыга Кузьма Пермяков эбэрдаһаһа туран, «сүрдээх улахан үчүтэй быраһыраама биһиги оскуолабытыгар киридэ» диэн бэлэтиэтэ. Мугудай орто оскуолатын дириэктэрэ, СӨ

үөрэһиригитин туйгуна Иннокентий Юмшанов кэтэһиһилээх тэрээһиннэ сабааламмынан эбэрдаһаһа. Итиннэ уруоктар аһыллыыты технология көмөтүнэн ыһыллалларын сырдатта: «Учууталлар информатика, ОБЖ, технология предметтигэр, эбии үөрэхтээһин дьарыктарыгар саһа технологиялары, ньымалары туттан, оһолорго саһа билиһилэри биэрээхтэр. Ол курдук, технология уруоктар урут маһынан кыһан араас оһоһукары, дуоскалары онорор буоллаахпытна, билиһини үөрэнээччилэр барыта цифровизация хайысхатынан 3D-моделирование быраһыраамаһан оһоһукары онорорго үөрэнээхтэрэ. Онон инникитин бу зыгэһэ «Ворлдскилл», «Джуниорскилл» курдук чөмүтүнээһтэргэ ситиһиһилээхтик кыттыыны ыһаахпыт диэн эрэнэбит». Саһыгы улуустааһы үөрэх сапаттатын начаалынньыгыт солбуйааччы Анастасия Осипова эбэрдаһаһа. Улууска үөрэх хаачыстыбата тупсарыгар өссө бириг хардыы оһоһуллубутун бэлэтиэтэ.

Үөрүүлээх дьаһалга мустубут үөрэнээччилэрэ учууталларга, ыалдыттарга Ангелина Сивцева уонна «Хатынчаана» бөлөх (сал. Евдокия Охлопкова) ылбаһа ырыаларын бэлэһтээтилэр.

Ити кэнниттэн киини алар аһалы лизэнтэһи улуус баһылыгыт экономикаба уонна инвестиция болпуруостарыгар солбуйааччы Алексей Егоров, Мугудай нэһилиэгин баһылыга Кузьма Пермяков, оскуола дириэктэрэ Иннокентий Юмшанов, технология учуутала Артем Чемпосов уонна 6-с кылаас туйгу үөрэнээччигэ Стас Охонешников үөрүүлээх түгэннэ быһылар.

Саһыгы икки кылааһынан (обж, информатика предметтигэр) үөрэнээччилэрэ аһаһас уруоктар ыһылыннылар.

Ити курдук, улууспут үөрэнээччилэрэ аһыгы олоххо эппиэттиир саһа ньымалары, технологиялары үөрэхтэригэр туһанан, сайдылаах дойдуга үөрэнээччилэрин кытта тэнэ үөрэх-билии кизэн аартыктарын арыһаахтара, үрдүк чыпчаалларын даһаһаахтара.

Марфа ПЕТРОВА.

Ил Дарханын агаас кэсэтии

АЙСЕН НИКОЛАЕВ:

“БАҢАРАР БАҢАМ – ДЬОН ҮЛЭТТЭН КУТТАММАТ УОННА САНАҢА ТАРДЫҢЫЛААХ БУОЛАРА”

үлэлихтэрэ.

Ол гынан баран биһиги оскуолабытын, билиини биэрэр таһыммытын хайаан да уларытаахпыт. Быйыл математика базовой Биир кэлим экссэмэнигэр 8, 9, 14 эрэ баалы ылбыт оҕолор бааллар. Бу 100 баалтан. Дьэ, бу оҕолор салгы ханна бараллар? Колледжга да киірэр кыахтара суох. Ол аата бу оҕолорбут оскуоланы бүтэрэн баран, салгы үөрэнэр кыахтара суох. Ити аата оскуолаҕа үөрэтии – намыһах таһымнаах, куһаҥан. Түгэх сир оскуолаларын оҕолоро үөрэхтэригэр мөлхөхтөр диэн этэллэрэ – сымыйа. Бу үһэзэ эппит кыра бааллаах оҕолорум киин улуустарга үөрэнэллэр, үчүгэй суоллаах-иистээх сиргэ.

Биһиги хайаан да үөрэх систиэмэтин уларытаахпыт наада. Оскуола сыала-соруга чуолкай – оҕолорбутун үчүгэйдик үөрэтии. Үөрэтии сана, үрдүк кэдыүүстээх ньымаларын туһанан, оскуолаттан сана кэм ирдэбиллэригэр тоһору эппиэттиир оҕолору таһаарыахтаахпыт. Оҕолорбут оскуоланы ситиһиһээхтик бүтэрэн, ханнык баҕарар үөрэх кыһатыгар холкутук киіран, бэйэлэрин, дьоннорун хааччылар, туһаны аҕалар дьон буолуохтаахтар. Салгы бэйэлэрин улуустарын, өрөспүүбүлүкэлэрин, Арассыйаны сайыннарыахтаахтар.

Атырдыах ыһынааҕы үөрэх эйгэтин үлэһиттэрин субь муннааҕар ити тула кэсэтиини таһаарылар, учууталлар миігин өйөөбүттэрэ. Мантан сүрдээһин астынным. Учууталлар уларытыы наадатын кимнээбэр да ордук өйдүүлэр. Кинилэри эмиэ үөрэтээхпит наада. Онно эмиэ туспа систиэмэ оһоһулуоһутаах. «Бу – үчүгэй учуутал, бу – куһаҥан учуутал» диэн сыана быспакка, уһууааччы ханнык хайысхаҕа күүстээһин, туох-ханнык сэмизээрдэргэ, куурустарга эбии үөрэниэхтээһин быһаарыахтаахпыт. Оччоһу учууталларбыт үөрэтэр таһымнара үрдүөбэ.

Оҕолорбутун сөптөөх хайысхаҕа үөрэтэ ыһыахтаахпыт. Онно эрдэттэн туохха дьобурдаахтарын туораттан кэтээн көрүү ирдэнэр. Манна билигин үгүс сыһа тахсар. Ол түмүгэр биір хайысхаҕа үөрэнэн баран, олох да атын салааҕа үлэһии сылдыар киһи элбэх. Холбоһор, мин МГУ-га физика факультетын бүтэрэн баран, бастаан үп эйгэтигэр, онтон судаарыстыбаннай сулууһаҕа сырыттабым дии. Итинник түгэнэр элбэхтэр. Дьэ, ол иһин биһиги оҕолорбутун эрдэттэн билгэлээн, сүүмэрдээн, кинилэр туох дьобурдаахтарын, талааннаахтарын быһааран, сөп түбэһэр суолунан ыһыахтаахпыт. Оннук анап бырагыраамалар сайдыылаах дойдуларга барыларыгар уонна Арассыйаҕа эмиэ бааллар. Биһиги үөрэҕириибит таһымн биллэ үрдэтэр сорукаах буоллаахпыт, оннук систиэмэ эмиэ киллэриэхпит наада.

Ииникитин тыа сиригэр олох-дьаһах хайдах сайдыаҕай? Тыа сирин олохтоохторо болһомтолорун туохха ууруоһутаахтарый?

Тыа сирин дьылбатын болһуруоһа судургуа суох. Канники сылларга тыа хаһаайыстыбатын көрдөрүүлэрэ мөлөөн испиттэрэ. Дьэ, бу кэлин хамсааһын, сэргэхсийи табыста. Билигин элбэх нэһиликтэргэ эдэр дьон фермер буолан, хаһаайыстыба тэринэн, тыа хаһаайыстыбатын сайыннара саа сүүрээни киірде. Бу – саамай сөптөөх хайыска.

Тыа хаһаайыстыбата тыа сирин кытта быстыбат ситимнээх. Тыа хаһаайыс-тыбата баарын тухары тыа сиригэр дьон оһоруоһа, сайдыаҕа. Онон бусалааны өйөөһүнү өссө күүһүрдүөхпүт. Билигин үүт сөбүтүөһкатын болһуруоһа чуолкайданан эрэр. Тыаҕа олохтоох

дьонтон, тэрилтэ салайааччыларыттан, ситириһлээх быһаас уорганнарыттан балайда элбэх этии киірде. Ииникитин бу систиэмэни сайыннарамыт, дьонно тийэр харчыны элбэтэммит, тыа хаһаайыстыбата сайдары ситиһиэхтээхпит.

Мань сэргэ тыа сирин олох-дьаһах өтүүнэ сайыннарыахтаахпыт. Дьыллар тоһору хааччылыылаах буолалларын, суол-иис оһоһуларын, таас ситимэ тардылларын болһомтоһо, контуруолга ылан, олоххо киллэрэр сыал-сорук турар. Эппитим курдук Саха сирин курдук 3 мөл. кв. км тайаан сытар субьект Арассыйаҕа суох. Үлэ-хамнас кэмэһэ эмиэ олус улахан. Мантан чаһыйбакка, хас биірдии нэһиликтэтин сайыннара күүсэ үлэһиэхпит наада.

Өрөспүүбүлүкэ иннигэр турар улахан сорукаарбыт олоххо киірэллэригэр салалтаттан эрэ буолбакка, хас биірдии Саха сирин олохтообуттан туох тутулукааһый? Олохпутун сайыннара туох мэхэйдэри тастан дьайыһа суох бэйэбит туоратыахпыт сөбүй?

Ханнык баҕарар киһи дьон-сэргэ-тэ, чуһас дьон, бэйэтэ дьоллоохтук, баайдык оһоруохтарын баҕарар. Биһиги бу санаа тула түмсөһүлүтүн наада. Байылыагыт оһорор тутуҕар элбэхтик үлэһирибит ирдэнэр. Мин саамай хомойорум диэн, туораттан куолулуур дьоннорбут элбэтилар. Бу ордук куорат эңгэр баар суол Тугу да куттуннары үлэһээбэккэ, ситиспэккэ эрэ, кураанаһы куолулуур, биллэн турар, ким баҕарар сатыыр. Онтон дьиннээх үлэһэ тийдэхпитинэ, мөлөөн тахсабыт. Холбоһор, тутуу эйгэтин ылан көрүөбүн, бүгүһүн күһнэ үчүгэй, улууканнаах эбийиэктэри тутар кыахтаах дьоммут олох аһыйахтар.

Эбэтэр аутсорсини ылан көрүөбүн. Саха сиригэр нэһи уонна гааһы хостуур улахан хампааньналарбыт бары. Биһизэх олохтоох тэрилтэлэр аутсорсинга кэһэн үлэһээтинэр. Аһатар, вахтовай бөһүөлэктэрибитин көрөр-истэр систиэмэни барытын биэрэбит. Күрэхпит ыраас. Ирдэбилгэ эппиэттиир хайа баҕарар тэрилтэ кыһыан сөп диэн этэллэр. Оттон биһиги дьоммут сайаалка да биэрбэттэр. Түмүгэр, холбоһор, Мирнэйгэ вахтовиктары красносарскайдар кэһэн аһата сылдыаллар, москвалар кэһэн сууяллар-соголор.

Ити тугу көрдөрөр? Дьиннээх үлэ баар буолла да, сирэбит-талабыт «ылбаттар» үһү, биһиги онно күүппэттэр үһү» диэн баран оһоробут. Ким да илиигиттэн сизэһэн аҕалан, «манна үлэһээ» диэн этиэ суоһа. Ол урут да суох этэ, билигин да суох. Биһиги бэйэбит билиһилээх тугу эрэ сатыыр санаа тардылар, туохтан да куттаммат, биір сиргэ баһыйлан оһорбокко атын сиргэ баран үлэһири кыахтаах буоллаахпыт, өрөспүүбүлүкэбитин баһыйлаахпыт. Оттон тизэр түһэн, «миігин үлэһэ ылбаттар» дии-дии сыттаахпыт, туох да тахсыа суоһа.

Үчүгэй холбоһор, биллэн турар, эмиэ баар. Ол курдук, Муунаҕа алмаас сана көстүбүт сиригэр өлөөһнөр бэйэлэрэ тэрилтэ тэрийэн, бэрт үчүгэйдик үлэһи сылдыаллар.

Мин саамай баҕарар баҕам – дьон үлэттэн куттаммат уонна санаа тардыһылаах буолара. Сайдыыбыт, туһууһу, ситиһиһи – барыта бэйэбит илиитигэр баар. Үлэһиэхпит, ииники диэки дьулуһуохпутун, туохтан да куттанымнаахпыт наада. Биллэн турар, быһаас өтүүтэн өйөбүл баар буолуоһа. Өрөспүүбүлүкэ бары олохтоохторо биір санааҕа кэһэн соһомоһтоһулуна барытын кыһыйахпыт!

Кэсэһтэ Наталья БУБЯКИНА.

санаалардааххыный?

Аан дойду барыта уларыта турар. Сорох дьон уларытыы буоларыттан куттаналлар. Бу мин санаабар, харгыһы үөскэтэр. Урут үчүгэй этэ, билигин куһаҥан диэн этэллэр. Дьэ, онтон утарылаһы саҕаланар. Ити биһизэх эрэ буолбатах. Мин араас дойдуларга, сирдэргэ сылдыар киһи, ону бэркэ өйдүүбүн.

Киһи уларытыыттан куттанна суохтаах. Төттөрүтүн уларытыыны баһыйлааммыт, уларытыы долһунугар оһороммут, куруук ииники сылдыахпыт наада. Оччоһу эрэ биһиги курдук кыра оһук, аһыйах нэһилиһнээһлээх өрөспүүбүлүкэ сайдар кыахтаахпыт.

Уларытыылары сөпкө өйдүөхпүтүн наада. Ардыгар оҕолорбутун кириитикэлиибит. «Куруутун гаджетка оһороллор, сүүрбэттэр-көппөттөр» диэн этэбит. Ол сороһу, биллэн турар, сөп. Оҕо хамсыахтаах, сүүрүөхтээх-көтүөхтээх, эт-хаан өттүнэн сайдыахтаах. Ол гынан баран биһиги уруку билиитикэһин мунурдамакка, олоһу кытта тэһнэ хардылаан иһэрибит наада. Билигин көмүүтэр да наадата суох курдук буолла. Илиигэр тутта сылдыар гаджеткынан аһыйах тылы талһын да, баҕарбыт информацияҕа барыта тахсан кэлэр.

Ол иһин биһиги бары аныгы олох ирдэбилгэр эппиэттэһэр гына үөрэһиэхпит наада – уһууаан оһотуттан саҕалаан, өрөспүүбүлүкэ Ил Дарханыгар тийэр. Сана билии, сана өйдөбүл ыһыан, күһнээһи олохпутугар хото туһанарбыт наада.

Оҕолорбутун саналы иитэр-үөрэтэр ньымалары туһанарбыт тоһоһтоох. Оччоһуна эрэ сайдыахпыт. Биһиги курдук мөлүүһөнү кыайбат нэһилиһнээһлээх эрэһи бачча улахан, киһи сирдээх субьект ханна да суох. Биһиги дьолбут төрдө манна сытар. Сирбитин харыстааммыт, салгы сайыннарыах тустаахпыт. Онно үлэ уонна өй наада. Билигин ииники сайдыыны өйдөөх уонна култууралаах эрэ дьон салайаллар.

Аныгы саха оһотун иити туохха оһуруоһутааһый?

Ханнык баҕарар иити дьин таптаһтан силэс тардар. Төрөппүттэр оһолорун таптаахтаахтар. Таптыыр буоллаахына – өйдүүгүн, өйдүүр буоллаахына – сайыннара кыахтааххын. Өрөспүүбүлүкэбитигэр үөрэҕирии эйгэтигэр уларытыылар кириэхтэрин наада. Хомойуох иһин, билигин элбэх киһи үөрэҕирии болһуруоһун үлэ миэстэтин эрэ курдук ыһынар буолла. Оскуоланы салтаахытына, кыччаттаахытына, дэриэһинэ эһтэр, дьон үлэтэ суох буолар» диэн этэллэр. Өссө биірде тоһоһолоон этэһин: биір да оскуола сабыллыа суоһа, оскуолалар бары

Айсен Сергеевич Николаев бар дьонун итэһилин ылан, бэйэтигэр үрдүк эппиэтинэһи сүгэн, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дарханын дуоһунаһыгар үлэтин саҕалааһыта балаһан бийн 27 күһүгэр лоп курдук биір сылын туолар. Бу бэһиз күһү көрсө, бастакы түмүктэри оһорор, ииники сайдыы сана хайысхаларын торумнуур тоһоһтоох.

Сотурутааһыта Сахабыт сирин тэлэһиһдэһнээһин сурналыыс Олег Марков Ил Дархан Айсен Николаевтыын аһаас кэсэһитин бука сэргии көрбүккүт буолуо. Бүгүһүн күһ тыһыныгар, ирдэбилигэр тоһору эппиэттиир киһи кэсэһи тахсыыта. Ил Дархаммыт Саха сирин сайдыытын, саха киһитэ аныгы олоххо хайдах-туох дьаһанан оһоруоһутааһын туһунан санаалара кэрэхсэбиллээхтэр.

Айсен Сергеевич, бийылгы сылы эн Сомоһолоһуу сыһынан биллэрбитин. Маннык дьаһалы ыһыны төрдө-төбөтө, суолтата туохха оһуруарый?

Биһизэх саха дьонугар, соһомоһолоһуу хайаан да наада. Наһаа ыһыллан-тоһуллан, кыра аайыттан араас болһуруостарга үлтү киірсэн, дьиннээхтик, туруулаһыахтаах, турууруоһутаах болһуруостарбытыгар төттөрүтүн уһа-ханас баран хаалабыт. Оттон түмсүүтэ суох оһук, түмсүүтэ суох өрөспүүбүлүкэ сайдар кыаһа суох. Арахсыы диэн кэхтии суола буолар. Онон биһиги хайаан да соһомоһолоһуоһутаахпыт.

Биһигини элбэх суол араарар. Араас партиялардаахпыт, араас оһуктарбыт, араас итэһэллээхпит, дьилхитин сөп. Итинник буолла да, тус-туспа барабыт. Онон бэйэбит ииниһиһигэр дьолун сыал-сорук туруорунан, ол тула соһомоһолоһуоһутаахпыт. Оччоһуна билигин туох да тохтотор, кыайар суох буолуоһа.

Биір түмэр хайысхабытынан култуурабыт буолуон сөп. Култуура соһомоһолуур күүстээх. Мин Арктической киһи туттарарбын билигин сорох дьон өйдөөбөккө утараллар. «Тоһо бача сыһаалаах эбийиэк тутулларый?» дииллэр. Дьинэр, тутуу төлөбүрэ сылларынан үлэһиһлэн барыаһа, онон олус улахан суума буолбатах. Биһиги хайаан да итинник киһинээх буолуохтаахпыт. Тоһо куруутун бэйэбитин намтаһан «чэ, биһизэх маннык да сөп буолуо, маннык да барсыа» диэн кыраһа сөбүлэһэн иһиэхтээхпитый? Биһиги аан дойду барыта сөһөр-махтайар улуу култууралаахпыт. Онон ол таһымна эппиэттэһэр киһинээх буолуохтаахпыт.

Бүгүн бэйэһэ ураты сиэрдээх, доһсун тэһимнээх сана кэм кэллэ. Дьон-сэргэ майгыта, дьарыга тоһуларыйан эрэр. Манна эн туох

ЫТЫК ИЙЭ ААТЫН ИНЭРИЭБИН

Кини ким-хайа буолара ханна төрөөн, хайдах иитиллэн тахсыбытыттан улахан тутулуктаах. Биһиги бииргэ алтын-үлэлээн, добордоһон, «эн-мин» дэсигэн, олохтун араас түгэннэрин тэннэ үлэстэн ааспыт ытыктыыр, истинник саныыр, биир кизн туттар дүүгэбэит, кэллээгэбэит, үтүө киһи, ийэ Парасковья Ильинична Борисова туһунан ахтан-санаан, кэпсээн ааһахпыттын баҕарабыт.

Кини – ытыктыыр, убаастыыр киһибит. Өрөспүүбүлүкэбитин уһун сылларга салыбыт Ил Дархаммыт Егор Афанасьевич күн күбэй ийэтэ.

Парасковья Ильинична – Чурапчы Сылалыттан төрүттээх Төрүөбүттэн тулааһа хаалан, олох кыһалбатын этинэн-хаанынан билэн улааппыта. Үтүө-амарах санаалаах аймактарыгар иитиллэн киһи-хара буолбута. Кизн-халку күлбүт-үөрбүт, үлэһит, үөрүннээн, наар үтүөнү эрэ түстүүр кэрэ кыыс буола улааппыта.

Чурапчы Төлөйүттэн төрүттээх Афанасий Егорович Борисовтыын сүрэхтэрин холбоон, өйөһөн-өйдөһөн, эйэ-дэмнээхтик сүөһүлэнэн-астанан быр-бааччы олоһуоттара, абыс оҕоһу күн сириг көрдөрбүттэрэ. Бил аҕа баһылыга Афанасий Егорович турбут-олорбут, кэпсээннээх, үтүө үлэһит киһи этэ. МТС-ка, «Сельхозтехника» тэрилтэтигэр өр сылларга үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбита.

Ити курдук, үүт-тураан олон, аҕалара олохтон туораан, Парасковья

Ильинична абыс оҕолоох анаардас хаалбыта. Оһон оҕолорун иитэри, Чурапчы сэлэһиннэтигэр «Кэскил» дьааһыла-саадыгар үлэбэ кирибита.

Ураты эппизинэстээх үлэлээх оҕо тэрилтэтигэр үлэли-үлэли, элбэх оҕотун көрөн-хараһан, аһатан-танннан, сүөһүлэрин иитэн түбүгүрбүтэ. Ол да буоллар, хаһан да оҕоһу ыараханын туһунан суламмат, ыты-аймана сылдыһаат, инникигэ эрэллээх, күүстээх санаалаах этэ. Олохторун улахан охсуутун – кэргэни, аҕаны сүтэриини эрдээхтик тулуйарга, оҕоһу салгыырга оҕолоругар үтүө холбоһор, эрэллээх эркин буолбута. Оҕолорун дьиз бары үлэлэригэр сыһыаран, окко-маска, сүөһү көрүүтүгэр көмөлөһүннэрэн үөрэллээх-такайбыта. Олох кыһалбатын эрдэттэн өйдөтөн, бэйэ-бэйэлэригэр көмөлөсүлэргэ, өйөһөн сылдыһарга, доботтордуун иллээх буоларга үөрэллээх.

Бэйэтэ көнө, судургу майгылаах буолан оҕолоро, тулаһыыр дьонно сөбүлүүр-астынар этибит «Киһини үлэ уонна эйэ абырыыр, барыта үчүгэй буолуо» дьон тыллаах этэ. Тус олоһун түбүгүнэн мунурдаммакка, тэрилтэ, нэһилиэк иһинэн ытыллар араас дьаһалларга, субуотунньуктарга актыыбынайдык кыттан, көбүлэһэн иһээччи. Төлөйгө саһаан охсуу, сайын тэрилтэбэ сүктэриллэр от былаанын толороору үлэ, дьахталларга анаан ытыллар сиидэс былааччыга тиктиитэ, сахалыы танас тэрини, оҕолор утунниктарыгар араас оруоллары толоруу, сыл аайы араас

тизмэбэ кэлэктибинэн маскараакка кыттыы о.д.а. Манна барытыгар ийэлэрин өйөөн, кинизхэ күүс-көмө буолан бары дьиз кэргэнинэн түмсүүлэрэ оҕолоругар билигин төһөлөөх үтүө өйдөбүл буолуой?

Төһө да кыра хамнастаах буоллар, барытын сөҕө аттарынан, оҕолоро олоххо суолларын булан идэлээх дьон буолалларын ситиспитэ – кини улахан дьоло буолар. Парасковья Ильинична кыра да көмөнү, субэни, өйөбүлү оһорбут дьонноругар ис сүрэхтэһэн куруук махтана сылдыһааччы. Ордух улаханлык долгуйан туран, оҕотун учууталыгар Василий Семенович Яковлевка махтанар этэ.

Оҕолор улаатан кини тэлгэһэтигэр кийит, күтүөт дьону көрсөн, сизинэр сыттарын билэн эбэ буолар дьолломмута. Кини кэрэбэ, үтүөбэ-сырдыкка тардыһыта үтүө түмүктэрдээх буолбуттун биһиги астынабыт. Улахан оҕото эрэлэ – Егор Афанасьевич Өрөспүүбүлүкэбитигэр Ил Дархан буолан дьонун-норуотун туһугар үлэлээн кэллэ. Бу буолар-төрөппүт дьоло, үөрүүтэ. Оҕолоро ийэлэрин кэриэстээн, кинизхэ сүдү махталларын билиэтэ 2013 сылтан улууска оһорор элбэх оҕолоох ийэлэргэ «Парасковья Ильинична аатынан бириэмийэни» сыл ахсын ийэ күнүгэр туттарар үгэһи олохтоотулар. Бу туһааннаах дьонно олус үтүө, улахан өйөбүл буолар. Үтүөбэ тиийэргэ туруулаһыы, оҕоһу хайдах баарынан ылынан күүстээхтик санаан дьылбаны оһостуу дьиннээх туһута

биһиги дүүгэбэит оһорбут оҕоһо дии саныыбыт.

Эдэрдэргэ, бэйэтин ыччаттарыгар инникитин да холоһор буола турар үтүө оҕоһу оһорон ааста.

Парасковья Ильинична оҕо иитиитигэр тутуспут сүрүн хайысхатынан буолаллар:

- оҕону таптааһын,
- оҕоһо эрэни,
- дьиз кэргэн бары үлэтигэр сыһыарыы.

- оҕоһо олох үтүө да, ыарахан да түгэннэрин өйдөтүү,

- чугас дьону, аймактары, доботтору, дьону ытыктааһын, махталлаах буолууну инэри.

- бэйэни көрүнүү, хардарыта көмөлөсүү,

- ыалдыһымсах, дьонно эйэбэс буолуу,

- актыыбынай, тэрээһиннээх, эппизинэстээх буолуу,

- оһуоланы, учууталлары кытта ыкса сибээһи тутуһуу.

Эдэр ийэлэргэ анаан ытык киһибит туһунан сырдаттыбыт. Кэлэр кэчээрэ ыччаппыт оҕолор дьиз кэргэн, ийэ дьон үрдүк өйдөбүлү дириҥник өйдөөн, ураты ытыктабыллаахтык сыһааннаһан сүгүрүйэр бэлиэбит буолуо этэ дьон санааттан үлүүсүт киһигэр үлэбэ кириэри туһар улахан суолталаах үлэлээх тутууга – «Улыбка» үгүһаанна Парасковья Ильинична аата ингэрлэнэн үтүөбэ кэрэбэ үгүһа турарыгар эрэнибит.

Валентина Николаевна ИУСТИНОВА,

РФ үөрэҕириитин туйгуна,

Чурапчы нэһилиэгин бочуоттаах олохтооһо, педагог, Үлэ бэтэрээнэ.

Ыччат политика

Улуус ыччата успуорт туризмыгар күрэхтэстэ

Балажан ыйын 21 күнүгэр Алабар нэһилиэгэр «ТУРИЗМ-2019» улуустаагы ыччат бэстибээл бэрт тэрээһиннээхтик буолла. Бэстибээл иһинэн ыспартыыбнай туризмга, гитаранан ырыаба уонна кутаа оттон миин буһарыытыгар күрэхтэһиһлэр ыытылыннылар.

Тыһааһыннаах күрэх түмүгүнэн туризмга бастагы миэстэни Алабар иккис хамаандата, иккис миэстэни Алабар бастагы хамаандата, үһүс миэстэни «S.A.A.S» Чурапчы нэһилиэгин ыччатын сэбиэтин хамаандата ылыллар. Кыайыт хамаандалар 20, 15, 10 тыһыынча суумалаах сэртификэттаринэн баҕараадаланнылар. Асчыттар куонкуустарыгар Виктор Илларионов (Чурапчы) кыайан, 2000 суумалаах сэртификэти тутта. Оттон гитара күрэххэр Энееса Соколова (Чурапчы) кыайан, 1000 суумалаах сэртификэтинэн баҕараадаланна.

Калерия Борисова, Алабар нэһилиэгин ыччатын исписэлиһэ:

2019 сылга Алабар нэһилиэгэр Ыччат сыла биллэриллэбитэ. Бу чэрчитинэн элбэх үлэ көхтөөхтүк ыытылынна. Быйыл Өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн түөрт нэһилиэк Ыччат сылын биллэрбитэ. Кинилэри кытары ыкса ситимнээхтик үлэлэһэбит. Ол курдук, саас хаста да көрсүһөн, араас күрэхтэһиһлэри, тэрээһиннэри ыыппыт.

Туризм туһунан этэрбуоллаха, улуустаагы граны кыайаммыт,

ыыттыбыт. Аан бастаан, «Түөлбэ» уолсастыбаннай түмсүүнү (бэрэссэдээтэл Екатерина Полова) кытары кэпсэтэн, мунньахтаан, туризм туһунан бырайыагы толкуйдуохха, айыахха дьон оһорбулут. Бэстибээлбит былаанынан саас буолуохтаах этэ, тоҕо диэтэххэ, манна кыайыт хамаанда «Табыс» өрөспүүбүлүкэтээби форумга туризм хайысхатыгар кытта барыахтаах этэ. Оһукайыт, хомойуох иһин, суол-иис, тырааныспар болпуруоһугар кыһалбалар үөскээннэр, улуустаагы ыччат исписэлиһин Иван Пономаревы кытары субэлэһэн, күһүн тэрийэргэ быһаарбыппыт. Хата, бүгүн күммүт тыкта, ардах-хаар түспэтэ. Күрэхтэһиһит бэйэбит күүппүлүт, санаабыппыт, баҕарбыппыт курдук табылыһна. Ким даҕаны эчэйбэтэ, барыта этэннэ ааспыттан олус үөрдүм. Ыспартыыбынай туризм ыстаансыйаларын убаастыыр учууталыт Василий Пахомов субэтинэн-аматынан толкуйдаабыппыт, оһорбулут. Кини сүрүн судууабыт буолбута.

Аида Копылова, Чурапчы нэһилиэгин ыччата:

Алабар нэһилиэгэр ытыллар туристической сүлөөккэ кэлбиһиттэн астыным. Эрдэ оһуолаба үөрэнэ сылдьан, туризм күрэххэр кытта сылдыһытым. Ол кэиниттэн бу бастагы сырым буолар. Бу күрэх ыстаансыйалара ыарахаттар, ол эрэри барытын ситиһилээхтик туорааһыт. Саамай уустук мэхэйинэн быаны атахлытын кууһан, илибитинэн хааман, алланы туораабыппыт буолла.

Кини ордух илиитэ сылайар эбит.

«Туризм-2019» улуустаагы бэстибээл инникитин да ытылла турарыгар баҕарабын. Манньа хабааннаах тэрээһиннэр чөл оҕоһу, успуорду тарҕатар, ыччаты түмэр, сайдарга сана кыахтары үөскэтэр уонна сана доботтору бэлэтиир.

Ити курдук, Алабар нэһилиэгэр ытыллыбыт «ТУРИЗМ-2019» бэстибээлгэ улууспут актыыбынай позициялаах ыччата сүүрэн-көтөн, этгэрин-хааннарын чэбдигирдэн, дуоһуһа сынынанылар.

Марфа ПЕТРОВА.

ГІТІЯНА ЕФРЕМОВА.

сиздээх буоларга иитии дакылаатынан кыттан, үлэтэ

Татьяна ЕФРЕМОВА.

Көрө эйгэтэ

Балаган ыйын 21 күнүгэр "Айылгы" Норуот айымньытын дызигэр, Саха өрөспүүбүлүкэтин Олонхо тыйаатыра биір дойдулаахпыт И.Г. Тимофеев-Теплоухов төрөөбүтэ 150 сылынан "Куруубай Хааннаах Кулун Куллуустуур" олонхотун көрөөччү дьүүлүгэр таһаарда. Олонхо төһө даҕаны 1906 с. сурукка киірэн үйэтиллибитин иһин, ис хоһооно бүгүнгү көрөөччүгэ өйдөнүллэрин ааһан, ыал буолуу, олох олоруу, оҕо-уруу төрөтүү, кэскили тэринии туһунан дириң ис хоһооннооҕо буолар.

Бөлөҕү режиссер көмөлөһөөччүтэ Венера Васильевна Колесова, уусуран салайааччы Павел Афанасьевич Колесов салайан кэлбиттэр. Олонхо сүрүн төрөйүн Кулун Куллуустуур биір дойдулаахпыт Дмитрий Хожанов топордо. Топорор оруолун майгытын-сигилитин кыайа тутан, ис хоһоонун, кыра кылаас оҕотуттан улахан дьонно тийэ, өйдөнөр тына толорон, олонхо дьүүһүгүтэ, хайа саҕаланыаһыттан бүтүөр диэри, көрөөччүгэ бэйэтигэр абылаан, уобараһын барка арыһан, улахан дуоһууһуну ыгылыт. Киниэхэ кэргэн тахсыахтаах Күн Топомон Ньургустай удабан оруолун артыыска, Амма ыччата Ньургуйаана Ариановна Маркова чаҕылхайдык топордо. Куолаһа киэңэ, туттара-хаптара чэлчэки, кыыра тэтимэ, көрөөччүгэ бэйэтигэр тардар күһэ ураты. Кырдык даҕаны, бу уобараһы элбэх энергиялаах киһи толорор уобараһа. Ону Ньургуйаана таба өйдөөн, олох сүрэхпит-быарбыт ортотунан киірэр тына топордо. Ол да иһин Иннокентий Гурьевич Тимофеев-Теплоухов хаан аймахтара ис-сүрэхтэн махтанан, тыыннаах сибэки дьөрбөтүн туттардылар. Олонхотун оруолун Валентин Гаврильевич Исаков, өрүү буоларын курдук бэрт холкутук олорон, көпсөз-ипсөз, олонхо эйгэтигэр көрөөччүнү сизтэн киллэрэн кэбистэ. Артыыстар бары да эдэрдэрэ, топорор тэтимнэрэ, хамсанылар-имсэннэлэрэ сыыдама, эрчимэ, көрөөччүнү биір да мүнүүтэҕэ сылаҕалаах болҕомтолорун тардан олордулар. Бу күн улууспут олонхону уһууааччылар, толороччулар, фольклору сэнээрээчилэрэ, кэскилларбит – үүнэр кэнчээри оҕолорбут кэлэн, ылы-чыл чуумпуран олорон көрдүлэр. Өрөспүүбүлүкэҕэ биллэр оһуохайы таһаарааччы, дэгэрэн ырыа

КӨРӨӨЧЧҮ КЭРЭХСЭЭТЭ

маастара, тойуксут, чуралчылар күтүөппүт. Сунтаартан төрүттээх артыыс Дмитрий Семенович Иванова. Уруң Айыы оруолун итэҕэтиллээхтик топордо. Көрөөччү тойугунан көпсөитини саҕан истибэтэ-өйдөөбөтө буолуо дуу диэн мунаара саныы сылдыбытым – артыыстарбыт барахсаттар көпсөтэр курдук албаһынан ыллаан, хас биірдии тыллара бэрт чуолкайдык дьонно тийдэ, өйдөннө, олус диэн сөбүлэттэ. Сахалар опералара диэн бу эбит диэн өйдөбүлү хаалларда.

Артыыстары улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров, култуура салалтатын, "Айылгы" култуура уонна духуобунай сайдыы киинин, Чуралчытааһы норуодунай тыйаатыр уонна Олонхо Ассоциациятын Чуралчытааһы салаатын ааттарыттан Валерий Герасимов хас биірдии артыыска, салайааччыларын Мундууска Уоһук "Тамаллааһы Бэргэн" олонхотун киңигэтин, эбэрдэ суругу туттарда. Ону тэнэ Одьулуун нэһилиэгин баһылыгын солбуйааччы Аверкий Потапов, Норуот айымньытын дызигин дириэктэрэ Валентина Аржакова, Үрэх Күөрэ олохтоохторун ааттарыттан Т.Н. Решетникова, Хатылы Норуот айымньытын дызигин дириэктэрэ Е.Соловьев эбэрдалээтилэр. Харда тылы тыйаатыр артыыһа, "Ийэ олонхотун" В.Г.Исаков эттэ.

Түмүккэ Олонхо тыйаатырын

айар кэпэктиибэ аан дойду чулуу айымньытынан ааттаммыт саха олонхотун көрөөччүгэ өйдөнөр тына тиздиги уустук соругун сүгэн, үрдүк таһаарылаахтык үлэли-хамсыы, тигинэчи тийэ-тааһа, эдэр ыччаты бэйэбит тула түмэн, айымньылаах үлэ үөһүгэр киллэрэн, киэн сирдэринэн ыырданан, омух омуктары сөхтөрөр дьүүһүлэри туруоран, өбүгэбит үйэпартэн үйэлэргэ уостан уоска түһэрэн үйэтигэр кэлбит улуу олонхотун өлбөт үөстээн, дириң силистээн, айгыраабат акылааттаан, тулланнаабат тулаһыннаан, уһун үйэлээн илэргитинэн киэн туттабыт, барба махталбытын, бастын баһыбыабытын тиздэбит!

Эһиэхэ баҕарабыт эдэр эрчимнит энчирээбэтигэр, хэрэ куоласкыт кэтибэтигэр, уһун тыынныт убаарабатыгар, саха уусуран дьүүһүгэр тылын сүмэтэ сүбэхтэри сүүдүгэн, көхтөөх көрөөччү көбүрээбэтигэр, оҕо дьон ороһон, ыччат дьон ыксаһан, кырдыаҕас дьон кыттыһан, кэскилгит кэни туар аналларыгар!

Инникитин да омуктары ордурубаттар, сахалары аатырдар ураанхайдары улууттар аналларын! Мэлдьи мичээр билистин, айхал арыалластын, уруй олобурдун!

Мария ГЕРАСИМОВА – СЭҢЭЭРЭ, култуура салаатын фольклорга отдела.

АММАҒА – МУУСУКА, ЫРЫА ТҮҮҮЛГЭТЭ

аһыллыыта буоллулар. Мин "Албан Аат" болуоссакка сылдьан ТОС-гар икки ардыларыгар ыгытыллыбыт быыстапка-дьаарбанканы, Амма нэһилиэгин түөлбөтөрүн, уопастыбаннай түмсүүлэрин сэлэстэн хаамыларын сэргээн көрдүм.

Балаган ыйын 15 күнүгэр Алтанга саха биллиилээх самодетельнай композитора, норуот таптыыр ырыаһыта Валерий Власевич Ноев төрөөбүтэ 80 сылыгар анаммыт ырыа айааччылар уонна биірдиилээн толороччулар "Мин дууһам ыгылыр" өрөспүүбүлүкэтээҕи 8-с аһаҕас күөн – күрөс ыгытылына. Барыта 10 улуустан,

Дьокуюскайтан 16 ырыа айааччы, 32 биірдиилээн толороччу күөн күрөстөстэ. Дьүүлүүр сүбэҕэ бэрэссэдээтэллээн СӨ норуодунай артыыһа, СӨ ырыа айааччыларын сойууһун бэрэссэдээтэлэ А.В. Егоров, чилиэннэринэн СӨ баянистарын түмсүүтүн салайааччы А.А. Потапов, Валерий Ноев кыыһа А.В. Чирикова, эстрада ырыаһыта В.П. Никифорова, ырыа айааччы ырыаһыт П.С. Сергучев үлэлээтилэр. Ырыа айааччыларга бастагы мизэстэни Мэнэ Ханаластан Николай Куприянов ылла, биһиги улуустан Дириңтан Ньургуйаана Петрова уонна Елена Ильина кытыннылар. Ньургуйаана Юрьевна "Истин санаа изйиитэ" анал ааты ылла. Ырыаһыттарга чуралчылар талааннаах ырыаһыт, кемүс куоласкыт Валерий Корякин Гран при үрдүк аатын ылан, ырыа күрэбин мунутуур кыайылааһынан буолла. Мин "Ылы туруурдар ырыа" диэн анал ааха тигистим.

Онон Валерий быйыл күһүн бу иккис сулустаах чааһа буолла. Бу иһинкэ СӨ норуодунай артыыһа А.М. Алексеев бириһигэр ыгытыллыбыт ырыа күрэсэр эмиэ Гран прины ылан ырыаҕа сүгүрүйээччилэри, дьонун-сэргэтин үөрдүбүтэ. Ырыа күрэбин тэрээһинэ үрдүк таһымна ааспытын бэлиэтиэхпин баҕарабын. Кырдык ырыа дьону сомоһолуур бырааһынныыга доһордоһуу түһүлгэтэ ыгытылына. Ырыа күрэбин кэнниттэн дьүүлүүр сүбэ хас биірдии ырыа айааччы ырыатын, ырыаһыт толоруутун ырытан, итэҕэстэри ыйан, сүбэ-ама биэрбитэ кыттааччыларга элбэххэ үөрэнэн, үгүс айар куттаах, ырыа аргыстаах дьонунун билсэн кэлбиппинэн, олус астынабын. Валерий Ноев төрөөбүт дойдутун Алтан дьонно-сэргэтэ, баһылык Михаил Максимович Неустроев, "Изйи" култуура киинин бары үлэһиттэрэ (дириэктэр П.П. Неустроев) ырыа улахан түһүлгэтин үрдүк таһымна ыгытылларын иһин махтанан тарбастыбыт.

Наталья ЗАХАРОВА, РФ суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ.

Балаган ыйын 14-15 күннэригэр Амма улууһугар олорор эдьиийдэрбэр күүлэйдии таарыйа, Аммаҕа уонна Алтанга сүрдээх сэргэх тэрээһиннэргэ сылдьан кэллим. Балаган ыйын 14 күнүгэр Аммаҕа талааннаах баянист-аккомпаниатор, гармонист, СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ Г.В. Сидоркевич төрөөбүтэ 75 сылынан "Играй, мой баян, на Амгинской земле" диэн баянист-аккомпаниатордар өрөспүүбүлүкэтээҕи аһаҕас бастыбэл-куонкурустара ыгытылла туар эбит. А Черемных аатынан оҕо искусствотын сырдык, киэн-куон дызигэр 7 улуустан уонна Дьокуюскай куораттан барыта 31 баянист кыттыһыны ыгытыт. Куонкурус Гран при бириһигин Дьокуюскай куораттан Михаил Погодаев ылла. Биһиги улуус аатыттан куонкуруска Арыылаахтан төрүттээх Дьокуюскайга олорор биір дойдулаахпыт Конон Егорович Беляев кыттан, бастагы истиэпэннээх дипломант үрдүк аатын сүктэ. Билигин улууспутугар баар баянистар бу улахан куонкуруска кыттыбатылар.

Субуотаҕа Амма-Солотубода күнүгэр сырыттым. Амма сэлэһиннэтигэр барыта 11 ТОС баар эбит. Эмиэ биһиги Чуралчыбыт күнүн курдук, дьону түмэр элбэх, араас тэрээһиннэр ыгытыллар. Ол курдук, устуорт ылаһааккалара, скөрдөр, "Кыыс Амма" мурал

БАСТЫН БЭЛЭХ

Төрөөбүт дойдугар ытыктабылын, тапталын бэлиэтин бэлэх онорон хааллары сыаналанар. Кини бэлэди ис дууһатыгтан, бэйэтэ тутан-хабан онорбута үйэлээх буолар. Урукку сылларга оскуоланы бүтэрэн барбыт өбөлгөр хайаан да бэлэхтэрин анаан бараллар этэ.

Итинтэн сизгэтэрэн, Чурапчы улуунун Чакыр нэһилиэгэр, эдэр ыччат нэһилиэк благоустройствотын бырагырааматын өйөөннөр, быйыл бүтэрбит 28 выпуск өбөлгөрө тинэх чуорааннаарыгар, салайааччыларын Майя Георгиевна Адамованы кытта сүбэлэһэн, хайаба сынньанар беседка онорор туһунан этии киллэрбиттэрэ. Ону Чакырбыт баһылыга Константин Лебедев өйөөн, уран тарбахтаах уус Александр Николаевич Андреев салайытынан, выпускниктар бэйэлэрэ туттулар. Беседканы кырааскалааһыны кылаас төрөппүттэрэ уонна ыччаттар кыайа-хото туттулар.

Чакырбыт дьоно бары бу кэрэ бэлиэ миэстэбэ дуоһуя сынньаныахтара диэн эрэнэбит.

Ыччат көбүлээһининэн манньык туһалаах уонна кэскиллээх бырайыактары олоххо киллэри хайааптаах. Оскуоланы бүтэрэн барааччылар төрөөбүт дойдугар, нэһилиэгтэрэ сайдарын туһугар дьонун кылааттарын киллэрсэппэрэ үтүө үгэскэ кубулуйарыгар бабарабыт.

Сайаана ПОПОВА,
Настя АЛЕКСЕЕВА,
Чакыр нэһилиэгэ.

Инфографика

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ

МАГИЧЕСКАЯ 5-КА

ЕЖЕДНЕВНАЯ НОРМА -
5 ПОРЦИЙ ОВОЩЕЙ И ФРУКТОВ

ЕЖЕДНЕВНАЯ НОРМА -
5 СТАКАНОВ ВОДЫ

НОРМА В ДЕНЬ - МИНИМУМ
5 ПРИЕМОВ ПИЩИ

10000 ШАГОВ В ДЕНЬ

ЗАМЕНА
ТРЕНИРОВКИ

СНИЖАЮТ РИСК
ИНФАРКТА И
ИНСУЛЬТА В
ДВА РАЗА

ПРОДЛЯТ
ЖИЗНЬ НА
4,5 ГОДА

ИМТ

ИНДЕКС МАССЫ ТЕЛА

$$\text{ИНДЕКС} = \frac{\text{МАССА ТЕЛА (КГ)}}{\text{РОСТ (М.)}^2}$$

16

18,5 - 24,9

30

ОЖИРЕНИЕ ВЕДЕТ К ПОВЫШЕННОМУ
РИСКУ САХАРНОГО ДИАБЕТА 2 ТИПА И
СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ.

ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ

21 ГОД
ПРИМЕРНО ЖИЛИ В
РИМСКОЙ ИМПЕРИИ

50 ЛЕТ
В СРЕДНЕМ ЖИВУТ В КОНГО

РОССИЯ
76-ЖЕН, 65-МУЖ

ЯПОНИЯ
87-ЖЕН, 80-МУЖ

39-41 ЛЕТ
ВОЗРАСТ ДОЛГОЖИТЕЛЕЙ
В СРЕДНИЕ ВЕКА

78-80 ЛЕТ
В СРЕДНЕМ ЖИВУТ В РОССИИ
ПРИДЕРЖИВАЮЩИЕСЯ ЗОЖ

120 Л. 237 Л.
РЕКОРДСМЕН
ШИГЕЧИО ИЗУМИ ИЗ ЯПОНИИ

Хайнхат бэчээкээ бэриллэр графига: 16 х 00 м. Бэчээкээ бэриллинэ: 16 х 00 м. "Сана олох" редакцоннай издательский холбоука 26.09.2019 с. офсетка бэчээтэнэ. Типография аадырһа: 618670. Чураалчысэл. Бард. Маркс үүл. 26 "а" Индекс: 64907. Хайнхат идиалогэ иинта: отуорууһука үсөнэ бэчээтэнэ тахсар.